

Anthropogeography and economic geography within two epochs

Tihomir Lichev

D. A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria

Abstract: The present study is an attempt for an interdisciplinary analysis of the development of geography within several epochs in town of Svishtov before and after the Second World War. Logically, the beginning of geography as anthropogeography is placed under the lecture of the German geography school by Professor Anne. Ishirkov. His followers undoubtedly were Prof. G. Gunchev, Assoc. Dronchilov, Prof. Dr. D. Yaranov, and others. The greatest contribution is undoubtedly Prof. Dr. Iv. Batakliiev. Before the Second World War, the only scientist with different scientific thinking was an acad. Beshkov. He definitely stands behind the views of economic (economic) geography. It was for this reason that he was appointed to the "D. A. Tsenov "in the town of Svishtov. Gradually there is a whole school of economic geography, in which a number of professors take part - T. Yordanov, Hr. Marinov, Sl. Slavev and followers. The present study highlights the main differences between the two trends in native geography and the role of the historical age.

Keywords: anthropogeography, economic geography, Svishtov Geographic School

Антропогеографията и икономическата география на границата между две епохи

Тихомир Личев

Стопанска академия „Д. А. Ценов“, Свищов

Резюме: Настоящото изследване е опит за интердисциплинарен анализ на развитието на географията в рамките на няколко епохи в град Свищов – преди и след Втората световна война. Логично началото на географията като антропогеография се поставя под влиянието на немската географска школа от проф. Ан. Иширков. Негови следовници безспорно са били доц. Г. Гунчев, доц. Кр. Дрончилов, проф. д-р Д. Яранов и др. С най – голям принос безспорно е проф. д-р Ив. Батаклиев. Преди Втората световна война единственият учен с различно научно мислене е бил acad. Ан. Бешков. Той определено застава зад възгледите на стопанската (икономическа) география. Именно поради тази причина той е назначен във ВТУ „Д. А. Ценов“ в гр. Свищов. Постепенно там се оформя цяла школа по икономическа география в която вземат участие редица професори – Т. Йорданов, Хр. Маринов, Сл. Славев и следовници. В настоящето изследване се посочват основните различия между двете течения в родната география и ролята на историческата епоха.

Ключови думи: антропогеография, икономическа география, Свищовска географска школа.

Въведение

През последните десетилетия интересът към нашето минало непрекъснато нараства. Публикувани са множество краеведски изследвания посветени на повечето наши известни селища. В настоящето изследване се прави опит да се обобщи ролята на свищовската географска школа за развитието на родната география. Посочени са факторите, които определят развитието на града като значителен търговски културен и образователен център.

През 2015 г. се навършиха 200 години от създаването на Първото светско училище по нашите земи (1815 г.) и 180 години от издаването на първия български учебник по география (1835 г.), а през 2016 г. и 160 години от Първото българско читалище с библиотека и музей. И трите събития са знаменателни за българското просвещение и ролята на свищовските възрожденци е безспорна

Настоящото изследване представлява опит за обобщение на ролята на Свищов за развитието на родната география. Като учебна дисциплина географията възниква по нашите земи през втората четвърт на XIX век именно в Свищов в Първото светско училище.

Логично в „най-търговския град“ по онова време, в България се създава Търговска гимназия и Висше търговско училище и традициите са продължени.

Материали и методи

През периода 2013-2018 г. бе направено проучване на значителна литература посветена на развитието на образованието и културата в град Свищов. Основните подходи на научното изследване са хронологичен и хорологичен. Методите, които са използвани са: анализ, синтез, литературен и много други.

Резултати и дискусия

Още с възникването си като селище, Свищов е неразривно свързан с ролята на река Дунав като стопански значима водна артерия за цяла Европа и с историята на българския народ през вековете (Иванов, 1966). Тук се намира най-южната точка на реката (43° и 37' Северна географска ширина). Градът отстои на 2295 км. От нейните извори и на 555 км. от устието и (Славев, Иванов, Минев, Монеv, & Игнатов, 1980). Благоприятното му разположение за неговото стопанско развитие се отбелязва в хрониките на редица пътешественици и автори (Богоров, 1983, стр. 250-253). Всички те посочват благоприятните условия за осъществяването на най-пряката връзка от река Дунав през Старопланинските проходи с Тракийската низина, Беломорска Тракия, Македония и основните центрове на Османската империя.

Трайното присъствие на Свищов в стопанската история на нашите земи започва през късното турско средновековие и през българското Възраждане. България преодолява изостаналостта си спрямо Европа в периода XVIII-XIX век, време на динамични промени, известно като Възраждане. За два века в изключително сложните условия на османския феодален гнет, българският народ успява да организира и извоюва своето освобождение, своя стопански, културен и духовен възход.

Ролята на Свищов в този преход е съществена. За близо век повече от тридесет събития от живота на Свищов дават нов тласък на развитие за България в сферата на градското самоуправление, стопанския живот, образованието, културата.

Това е периодът, когато той се издига като един от важните търговски центрове с основен принос за развитието на търговията и занаятите. Създаден като градска феодална единица, Свищов присъства в османотурските регистри в края на XV и началото на XVI век, в рамките на Никополския санджак. Като хасово владение, платеният за държавната хазна данък е надвишава значително този от такива селища като Търново, Шумен, Враца, Ловеч и др. (Тодоров, 1972).

До XVII век Свищов е бил малко селище с около 300 къщи и 20 дюкяна. Едва след Пожаревацкият мирен договор (1718 г.), между Турция и Австро-Унгария, включващ и споразумение за търговия и корабоплаване, градът се развива и замогва. Именно от тогава започват оживените търговски връзки по река Дунав на изток и запад - до Будапеща, Виена, Белград и др. От тогава съществува прочутият „свищовски път на керваните“ през Влашко за Брашов, Одеса и много други. Цяла днешна Северна и Южна България и Македония са водили активни търговски връзки със Свищов (Тодоров, 1972, стр. 87). Постепенно свищовските търговци и занаятчии откривали и свои кантори в посочените по горе страни. Основните стоки, с които се търгувало по това време били памук, вълна, коприна, кожи, зърнени храни, сол,

дървен материал и др. Според известният библиограф акад. Никола Михов (първият директор на библиотеката във ВТУ „Д. А. Ценов“) през Свищовското пристанище се осъществява значителен износ на зърнени храни. Според него през 1876 г. то чувствително изпреварвало Русе, Силистра, Никопол и Оряхово взети заедно (Michoff, 1948). През 60 и 70 те години на XIX в. Свищов става център на тъй наречената „платнена дунавска флота“. Градът е притежавал 150 гемии, с обща вместимост 120 хил. оки. (Michoff, 1948, стр. 198).

В края на XVIII век Свищов вече е бил значителен търговски и стопански център в крайдунавската част на империята. Поради тази причина населението му през 1813 г. е било 21 хил. жители. Статистиката на Османската империя посочва, че в града има 4000 стопанства и 2327 къщи, в т.ч. само 720 немасивни. Градът е бил в постоянен възход и всичко това се постига с търговия и производство. За разлика от Русчук (дн. Русе) Свищов никога не е бил значителен административен център и не е ползвал придобивките от това. Освен периодите на възход градът е преживявал и разруха. При Руско-Турската война (1806 – 1812 г.) градът е опожарен от русите и значителна част от населението се изселва във Влашко. По-късно част от населението се завръща и Свищов буквално възкръсва като „птицата Феникс“ от пепелищата (Личев, Свищов и Българската географска традиция, 2015).

Успоредно с развитието на търговията и занаятите в Свищов се развиват и културата и образованието. Не случайно редица автори посочват жителите на Свищов като „най-интелигентните и прогресивни в цяла България“ (Jansen, 1880) или пък „градът за един от най-търговските и образовани градове“ (Берковски, 1884г, стр. 48). Търговците от града, които са поддържали връзки с множество страни, ясно са осъзнавали значението на религията, културата и образованието за развитието на селището. Според протерей С. Ганчев, по това време в Свищов преди „изгорялството“, както се знае от местното население изпепеляването на селището в града е имало шест църкви, девет метоха и два манастира. Съществуват и няколко джамии (Ганчев, 1995). От всички тях остават по чудо единствено църквите св. „Димитър“ и св. „Апостоли Петър и Павел“, които са били каменни. С разцвета на града някои църкви се възстановяват, съгражда се съборената църква св. „Троица“, създава се първото българско читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“, с Първата библиотека, хор, музей и др.

Посоченото по-горе ясно говори за възхода на града в търговско и културно отношение. Не случайно редица автори отбелязват, че поради значителните си търговски връзки с Европа, „повечето жители на града говорят свободно френски и немски“, което е рядкост по това време. Често се забравя, че в района има и будно павликянско население, изповядващо католицизма. В близкото село Трънчовица се прави второто по нашите земи училище (1662 г. след Чипровци). През 1665 г. роденият в съседното до Свищов село Ореш, Филип Станиславов издава и първата българска печатна книга „Абагар“.

Всички автори са категорични, че основите на новобългарското образование, безспорно се поставят през 1812 г. Тогава свищовският търговец на кожи, живеещ във Виена Филип Сакелариевич прави своето първо дарение за построяването на светско училище в града. Мечтата на свищовлии се сбъдва и само след три години се създава, както всички го наричат „Преображенското училище на даскал (Манолаки), – 1815 г. Безспорна е ролята на учителят, роден в Мелник и образовал се на остров Хиос Емануил Васкидович. Въпреки, че учебната програма по това време е на гръцки език, безспорно училището е със светски характер, създадено от българи и постепенно се превръща в ново българско класно училище. Именно това е първото светско училище по нашите земи (Личев, Свищов и Българската географска традиция, 2015).

Не трябва да се забравя, че то съществува едва две години и то в условията на гонения от турските и гръцки църковни власти. Васкидович е принуден да бяга във Влашко при изселници от Свищов и учителства до 1823 г., когато отново се връща в града. Според издаденият „всеобщии кондик Славянобългарскогу училища Божественото преображение“ (1824 г.) училището се възстановява и непрекъснато се разраства. През 1831 г. учениците вече са 98. Постепенно освен юноши, започват да учат и девойки. От 1830 г. в училището вече

работя като поддаскали Неофит Бозвели, Георги Владикин и др. По това време в града се заселва и Христки Павлович и създава ново славянобългарско училище – (1831 г.). По-късно през 1846 г. в града започва работа и взаимно славянобългарско училище „Св. Никола“. Освен на Христки Павлович заслугата за неговото развитие е на неговият поддаскал и наследник Тодор Хрулев. Поради редица причини трите училища се обединяват в едно главно училище в сградата на преображенското.

Разцветът на светското образование в Свищов, безспорно предстои през следващите десетилетия и от редица източници научаваме, че в 1872 г. училищата в града са осем - в т.ч. девическо, турско, протестантско, а по-късно и много други. Успоредно с развитието на училищното дело расте нуждата от издаването на учебни пособия. Само до 1870 г. на български са издадени над 100 учебници и учебни помагала – в т.ч. повече от 50 читанки, 31 граматика, 7 по словесност, 26 по география, 18 по история и 27 по други предмети (Тачева, 2015). Значителен принос в това отношение имат и възрожденците, свързали живота и дейността си със Свищов.

Развитието на географията в България е неделимо свързано с плеяда български географи, които със своята дейност са допринесли за нейното утвърждаване като учебен предмет в училищата, но и като наука. Някои от тях се открояват особено ярко, не само с мястото, което заемат в служебната йерархия, но и със своя значителен принос, който имат за подготовката на кадри и за издигането на авторитета на географската наука сред нашата общественост. Географията като училищна дисциплина се утвърждава по нашите земи през втората четвърт на XIX век под влиянието на обществено-икономическото и културното развитие. Първите учители по география, естествено са видни и бележити възрожденци. Те са и първите автори на учебници по география, карти и атласи, като безспорна е ролята на свищовските учители за това дело.

Килийните училища вече не отговарят на нуждите на формиращите се нови по-богати кръгове. В новосъздадените училища географията заема важно място като учебен предмет, защото тя не само разширява познанията за родната страна, но дава разностранни сведения и за другите страни. По този начин географията повдига националното съзнание и допринася за развитието на национално освободителното движение.

През този период географията има предимно страноведчески характер. Издадените по това време географски книги са в по-голямата си част учебници по география за училищата, в които преобладават описание на страните, на отделни селища в днешна България, но засягат и някои общи географски въпроси. По своя характер и равнището, на което са написани те не отстъпват по нищо на редица други европейски страни (Динев, 1982, стр. 7-10). Същото се отнася и за издадените учебници на свищовските възрожденци.

Първият пробив срещу сковаващата програма на килийните училища безспорно е „Рибният буквар“ на Петър Берон (1824 г.). Основна помощ за неговото издаване има създаденото от свищовският търговец от Букурещ Васил Ненович – „Първо Българско Филологическо дружество“ .

Виждайки нуждата от учебници за новобългарските училища, възрожденците започват да пишат, а по-късно да издават учебници. Безспорен принос за това имат Емануил Васкидович, Неофит Бозвели, Христки Павлович, Тодор Хрулев и много други.

Първият български учебник по отделна учебна дисциплина е учебникът по аритметика, издаден от свищовския учител Христки Павлович (1833 г.). Само две години по-късно (1835 г.), отново в Свищов е написан и първият комплект от шест български учебника под общото заглавие „Славяноболгарско детеводство“ с автори Емануил Васкидович и Неофит Бозвели. Петата част е известна като „Кратко политическо земеописание за обучение на българското младенчество“ е учебника по география. Докато при първите четири части съавторството на двамата автори е безспорно доказано, не така стои въпроса за посоченото по горе „Землеописание“ (Ганчев, 1995). В почети всички географски изследвания у нас за автор се

приема Неофит Хилендарски (Бозвели). В най-добрия случай Емануил Васкидович е посочен само като помощник или преводач.

Докато за цялата свищовска общественост и учените, занимаващи се с възрожденска литература, съавторството на двата велики народни будители безспорно е доказано. Това не може да се каже за повечето българи. Едва в последните години с участието на много автори истината е посочена и тя се крие в многото трудности при издаването на шестте книжки в Крагуевац, Сърбия (Кръстанов), (Ганчев, 1995).

„Краткото политическо землеописание“ е първият български учебник по география, той е с общ обем от 100 стр., състои се от две части – увод или обща част, в която се дават най-общи сведения за земята и втора част, в която се разглеждат континентите (пет) и държавите с техните по-големи градове. Най-голямо внимание в учебника е отделено на Европа. В текста неправилно е посочено за западна граница Средиземно море, а за източна река Дон. Разгледани са всички държави. По понятни причини по-голямо внимание е отделено на „Турецкото самодержавие“. Прави се характеристика на отделните области -Тракия, Долна Мизия и Татарска Скития. Много добро описание е направено на множество наши селища (33 бр.) – София, Пловдив, Варна, Русе, Силистра, Велико Търново, Свищов, Троян, Видин, Казанлък и др. Както по отношение на учебното съдържание, така и по отношение методиката на обучение, учебникът на Неофит Бозвели и Емануил Васкидович има много важен принос за утвърждаване на географията като един от основните учебни предмети в новобългарското училище. За значението на тези книги може да се съди и от факта, че цялата поредица е абонирана от училища в Плевен, София, Ловеч, Троян, Клисурса, Севлиево, Сопот, Карлово, Казанлък, Стара Загора, Велико Търново, Елена, Змеево, Ново село, Шипка и Свищов, т.е. най-будните възрожденски селища (Ганчев, 1995, стр. 72).

Друг ярък възрожденец безспорно е Христки Павлович (1804-1848 г.). Въпреки своя кратък живот, освен като основател на „Светиниколското училище“, той издава девет учебника и учебни помагала по различни предмети. В ръкопис остава това по Землеописание, т.е. по география. Дейността на великите възрожденци е продължена от техните ученици, които също издават учебници и учебни помагала, напр. Тодор Хрулев издава „Землеописание“ – (1850 г.), Д. Манчов – „Кратка география“ – (1864 г.), Иван Богоев – „Всеобща география за децата“ и др. Всички тези издания се намират във фонда на библиотеката на Първото Българско читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“.

След Освобождението, разцветът на Свищов продължава. Развиват се търговията, образованието и културата. За това можем да съдим и от един показателен факт, а именно, че в първото правителство на Княжество България след Освобождението (от 1879 - от седем министъра, трима са от град Свищов- на финансите, образованието и здравеопазването).

През 1895 г. след дарение на свищовският търговец, живеещ в Букурещ, Димитър Хадживасилев се създава търговска гимназия. В учебните планове на новосъздаденото учебно заведение за пръв път в България, един от водещите предмети е „Търговска география“ (Личев, Свищовската географска школа и развитието на българската география, 2016, стр. 703).

Развитието на Икономическата география у нас е свързано с безспорния център какъвто е Стопанска академия Д.А. Ценов. Малко са учебните заведения в които са работили няколко известни преподаватели и ерудити като – един от основателите Висшето училище: акад. Анастас Бешков, неговия асистент Тярко Йорданов, по-късно също професорите Христо Маринов и Славчо Славев (Личев, В памет на проф. Хр. Маринов, 2002, стр. 59)

В периода след Освобождението и до Втората Световна война значителен превес в развитието на географията у нас има антропогеографията. Логично началото на географията като антропогеография се поставя под влиянието на немската географска школа от проф. Ан. Иширков. Негови следовници безспорно са били доц. Г. Гунчев, доц. Кр. Дрончилов, проф. д-р Д. Яранов и др. С най – голям принос безспорно е проф. д-р Ив. Батаклиев (Батаклиев, 2014).

В града на образованието и дарителите и в „най-търговският град“, както го нарича Иван Богоров, след дарението на Димитър Апостолов Ценов, се създава Висше търговско училище. С неговото възникване за преподавател е поканен Анастас Бешков (1896-1964 г.). Младият учен завърша най-напред специалност „Търговия“ в Лайпциг и „География“ в Софийския Университет. Защиства докторат и издава монография на тема: „Стопанско географско поделение на България“ – 1934 г. Това е първият опит за икономическо географско райониране на България. Добре познавайки стопанската действителност, той посочва седем района. В Свищов Анастас Бешков става преподавател и професор. Чете лекции по „Стопанска география“, „История на търговията“ и други. Именно той е основател на районната школа в икономическата география в Свищов. Във висшето търговско училище, професорът остава до 1950 г. От 1948 г. работи на две места. Назначен е за ръководител на катедрата по „Обща стопанска география“ в Софийския университет „Климент Охридски“, а след това, става академик и ръководител на секцията по „Икономическа география“ в Географският институт на БАН. Председател е на Българското географско дружество (1948-1964 г.).

Асистент на проф. Анастас Бешков за малко (1947-1950г.) е бил друг известен икономическо-географ, а по-късно професор в УНСС – Тярко Йорданов. В обратната посока, от УНСС към Свищов идва проф. Христо Маринов, (1921-1997) а от БАН – проф. Славчо Славев (1926-1998). И тримата учени защитават свои схеми за икономическото райониране на България, което се вижда на проведената дискусия по въпросите на икономическото райониране през 50-те години в София.

Следващият етап в развитието на географията в Свищовското Висше Училище е свързан с назначаването и развитието на други двама известни учени, а по-късно и професори Христо Маринов и Славчо Славев. По това време освен традиционната „Икономическа география“ започват да се четат за пръв път в България и лекции по учебната дисциплина „Основи на териториалното разпределение на производството и икономическото райониране“ (1966-1967 г.). В последствие и първият курс лекции по „Регионална икономика“ е изнесен в Свищов през зимния семестър на учебната (1973-1974 г.). Двамата професори използват постиженията на различни школи (съветски, американски, полски, френски, холандски). От 1980г. проф. д-р Славев започва да чете лекции по „География на туризма“. Това е третият ВУЗ където тя се преподава (след ВИНС- Варна, СУ „Св. Кл. Охридски“) а проф. Хр. Маринов развива заедно със световно известния руски учен проф. Олдак науката „Биоикономика“.

За съжаление епохата на разцвет на икономическата география постепенно приключва след 1990г. Преподавателите от това научно направление водят учебни дисциплини от географския спектър и „Екология“, но със статут на свободноизбираем характер. След 2008 г. в С.А. „Д. А. Ценов“ се създава специалност „Икономика на туризма“ а в нея е задължителна учебна дисциплина „Туристически ресурси“, „Туристическо странознание“ е избираема в същата специалност. Създава се и магистърската програма „Мениджмънт на туризма“ с две задължителни дисциплини с географско съдържание: „Туристическа политика“ и „Сигурност и безопасност в туризма“ (Личев, Свищов и българската възрожденска география., 2015). Делото на плеядата учители Възрожденци и преподаватели е продължена от множество последователи.

Заклучение

Настоящото изследване е опит за интердисциплинарен анализ на развитието на географията в различни епохи и ролята на град Свищов за това развитие. Подобни изследвания са особено ценни, тъй като осветляват някои малко известни факти, които е добре да се познават не само от научните среди, а и от по-широк кръг читатели.

Литература

1. Батаклиев, И. (2014). *Избрани трудове*. София.
2. Берковски, П. (1884г). *Из възпоменанията ми*. Лом.
3. Ганчев, И. (1995). Славяно-българското детеводство на Неофит Бозвели и Емануил Васкидович. *II случай 160 години от издаването му и 200 години от рождението на Ем. Васкидович*, 72.
4. Динев, Л. (1982). До университетски географи. *Бележистки Български географи*, 7-10.
5. Иванов, Р. (1966). *Димитър Апостолов Ценов – Животопис и стопанска дейност*,. Свищов: АИ „Ценов“.
6. Личев, Т. (2015). Свищов и българската възрожденска география. *Географски науки и образование*, 167-172.
7. Личев, Т. (2002). В памет на проф. Хр. Маринов. *Юбилейна научна сесия посветена на личността и творчеството на акад. Г. Данаило, акад. Ан. Бешков, проф. Л. Ралчев, проф. Хр. Маринов*, 59.
8. Личев, Т. (2015). Свищов и Българската географска традиция. *200 години години светско образование*.
9. Личев, Т. (2016). Свищовската географска школа и развитието на българската география. *География и приятели*, 694 – 703.
10. Николова, Ю. (2015). Няколко дена разходки по Българските земи. *Светилник на просвещението – 200 години светско образование (1815-2015г.)*.
11. Николова, Ю. (2015). *Свищов (Принос за историята му). Достойно ест (Свищов през деветнадесетия век и първото десетилетие на XX век- Личности, събития и факти)*. София.
12. Славев, С., Иванов, Р., Минев, М., Монеv, В., & Игнатов, И. (1980). *Свищов в миналото и днес*. София.
13. Тачева, Е. (2015). Учебника и литературната история. *Национална научна конференция: 200г светско образование*.
14. Тодоров, Н. (1972). *Балканският Град XV-XIXв*. София.
15. Jansen, С. (1880). *Raport № 154*. София.
16. Michoff, N. (1948). *Beitrage zur Handelsgeschichte Bulgarians, II, Erster Band*,. София.